

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ, ЗАГРОЗИ ТА СКЛАДОВІ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

CONCEPT, CONTENT, THREATS AND OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY SECURITY COMPONENTS

Шепета О.В.,

кандидат юридичних наук, доцент

У статті розкрито сутність поняття «безпека підприємницької діяльності». Визначено особливості загроз безпеки підприємницької діяльності. Охарактеризовані складові безпеки підприємницької діяльності.

Ключові слова: безпека, підприємництво, безпека підприємницької діяльності, загроза, безпека підприємства.

В статье раскрывается понятие «безопасность предпринимательской деятельности». Определены особенности угроз безопасности предпринимательской деятельности. Охарактеризованы составляющие части безопасности предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: безопасность, предпринимательство, безопасность предпринимательской деятельности, угроза, безопасность предприятия.

The article reveals the concept essence of "entrepreneurial activity security" ("business security"). The peculiarities of business security threats are determined. Components of business security are characterized.

Key words: security, entrepreneurship, entrepreneurial activity security (business security), threat, enterprise security.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України посилюється дестабілізація в усіх її сферах. Однією з важливих передумов розвитку підприємства є його безпека. Завдяки оцінці рівня безпеки підприємства можна проаналізувати ефективність діяльності організації, виявити її проблемні ділянки та запобігти можливим загрозам для бізнесу, що можуть виникати у майбутньому.

У ринковій економіці підприємства функціонують в умовах невизначеності та непередбачуваності – виникають різні небезпечні явища у підприємстві: спад виробництва, недобросовісна конкуренція, шахрайство, корупція, рейдерство, недосконале комерційне законодавство, криміналізація суспільства, влади та бізнесу. Все це вимагає окреслення складових безпеки підприємницької діяльності та визначення загроз.

Стан опрацювання. Нормальне функціонування підприємств і організацій у сучасних умовах потребує дедалі більшого мистецтва управління. У монографічних виданнях, навчальних посібниках та підручниках, методичних рекомендаціях, дисертаціях дуже детально розглянуто такі теми, як система управління підприємства, організаційна структура підприємства, контролінг, управлінський облік, бухгалтерський облік і інші теми. Проте у більшості випадків її розглядають без урахування необхідності забезпечення безпеки підприємницької діяльності всього комплексу, яким є сучасне підприємство. Окремим проблемним питанням безпеки підприємницької діяльності присвячені дослідження Ю.В. Бондарчука, А.І. Марущака, В.Л. Ортинського, І.С. Керницького, З.Б. Живко та ін.

Мета статті – розкрити сутність та зміст поняття «безпека підприємницької діяльності» та дослідити загрози та складові безпеки підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу. Конституція України закріплює підприємництво як одне з найважливіших прав людини і громадянина. Згідно з нею кожен має право на підприємницьку діяльність, не заборонену законом. У свою чергу держава забезпечує захист конкуренції у цій сфері (ст. 42) [1].

Визначення підприємництва й відокремлення його від інших видів діяльності, спрямованих на отримання прибутку або доходу, мають як теоретичне, так і суто практичне значення. Наприклад, ст. 164 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУАП) передбачає відповідальність, зокрема, за зайняття підприємницькою діяльністю без державної реєстрації [2].

Безпека – це стан захищеності особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, що ґрунтується на діяльності людей, суспільства, держави, світової спільноти з виявлення, ослаблення, усунення, відбиття небезпек та загроз, здатних знищити їх, позбавити фундаментальних матеріальних і духовних цінностей, завдати неприпустимого збитку, закрити шлях до виживання і розвитку.

Безпека підприємства – стан захищеності життєво важливих і законних інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз у різних протиправних формах, що забезпечує його стабільний розвиток відповідно до статутних завдань.

Безпека як функція (діяльність) організації передбачає виконання суб'єктами і силами безпеки конкретних видів діяльності, спрямованих на протидію, тобто запобігання загрозам та їх усунення.

Важливою складовою безпеки бізнесу є економічна безпека підприємства. Її забезпечення є завданням як підрозділів безпеки, так і інших структурних одиниць підприємства.

Стан безпеки організації можна визначити через відповідні критерії та показники (індикатори). З одного боку, вони сигналізують про зону безпеки, а з другого – про розвиток небезпеки внаслідок реалізації загроз, якими можуть бути: зростання кредитних ризиків; фінансові кризи; зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу підприємства; нестабільність правового регулювання відносин у фінансовій сфері; критичний стан основних виробничих фондів підприємства; висока залежність діяльності підприємства від кон'юнктури зовнішніх ринків, контрагентів; промислове шпигунство; рейдерство тощо.

Види заходів безпеки: загальні – запобігання можливим загрозам, розроблення й дотримання нормативів безпеки (здійснює управлінський персонал); спеціальні – припинення загрози конфіденційними методами й методами роботи у надзвичайних ситуаціях (здійснюють працівники).

Загрози безпеці підприємства – це дія дестабілізуючих природних, інших об'єктивних, і/або суб'єктивних факторів, що можуть завдати потенційної чи реальної шкоди підприємству.

Загрози безпеці підприємства можна класифікувати за такими підставами: за місцем виникнення: зовнішні та внутрішні; за природою виникнення: політичні, кримінальні, конкурентні; за ймовірністю виникнення: явні,

приховані; за поширенням: загальні, локальні; за відношенням до людської діяльності: об'єктивні (зумовлені природними явищами); суб'єктивні (зумовлені діяльністю людини); за можливістю прогнозування: прогнозовані, не прогнозовані; за наслідками: катастрофічні, значні, незначні; за сферою вияву: економічні (наприклад, змінам економічних чинників у ході реалізації інвестиційного проекту), політичні (виникнення різноманітних адміністративно-законодавчих обмежень діяльності), соціальні (страйки, запровадження під тиском робітників незапланованих соціальних програм тощо), екологічні (екологічні катастрофи, стихійні лиха – землетруси, лісові пожежі, повені тощо) та інші (рейдерство, крадіжки майна, нечесність партнерів тощо).

До об'єктів та предметів захисту від потенційних загроз належать: персонал; кошти; матеріальні засоби; інформаційні ресурси з обмеженим доступом, що становлять службу та комерційну таємницю; засоби і системи інформатизації; технічні засоби і системи охорони й захисту матеріальних та інформаційних ресурсів [3, с. 125].

Безпека підприємства традиційно містить такі складові: фінансову; інтелектуальну й кадрову; інформаційну; техніко-технологічну; політико-правову; екологічну; силову.

Фінансова складова безпеки підприємства відображає фінансово-економічний стан підприємства, який характеризується ступенем його прибутковості та оборотності капіталу, здатності розраховуватися за борговими зобов'язаннями.

У процесі оцінки поточного рівня забезпечення фінансової складової безпеки підприємства підлягають аналізу: фінансова звітність і результати роботи підприємства (організації) – платоспроможність, фінансова незалежність, структура й використання капіталу та прибутку; конкурентний стан підприємства (організації) на ринку – частка ринку, якою володіє суб'єкт господарювання; рівень застосовуваних технологій і менеджменту; ринок цінних паперів підприємства (організації) – оператори та інвестори цінних паперів, курс акцій тощо.

Важливою передумовою охорони фінансової складової економічної безпеки є планування комплексу необхідних заходів та оперативна реалізація запланованих дій у процесі фінансово-економічної діяльності суб'єкта господарювання.

Інтелектуальна й кадрова складові безпеки підприємства. Належний рівень безпеки підприємства значною мірою залежить від персоналу, інтелекту та професіоналізму працівників.

Негативно впливають на інтелектуальну складову: звільнення провідних висококваліфікованих фахівців; зниження частки інженерно-технічних працівників і науковців у загальній чисельності працівників; зниження винахідницької та раціоналізаторської активності персоналу; зниження освітнього рівня працівників.

Загрози кадровій складовій безпеки підприємства можна поділити на внутрішні та зовнішні. Внутрішні: невідповідність фаху працівників вимогам до них; недостатній фах працівників; слабка організація системи управління персоналом; неефективна система мотивації; помилки у плануванні ресурсів кадрового капіталу; зниження кількості раціоналізаторських пропозицій та ініціатив; відхід кваліфікованих працівників; працівники зорієнтовані на вирішення виключно внутрішніх тактичних завдань підрозділу, а не всього колективу; відсутність корпоративної політики або її слабкість; неякісна перевірка кандидатів на роботу. Зовнішні: кращі умови праці та мотивація у конкурентів; переманювання працівників конкурентами; тиск на працівників ззовні; потрапляння працівників у різні види залежності; інфляційні процеси.

Отже, основними показниками кадрової безпеки є: чисельність персоналу та його динаміка; кваліфікація та

інтелектуальний потенціал; ефективність використання персоналу; якість мотиваційної системи.

Охорона інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки охоплює взаємозв'язані й водночас самостійні напрями діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання: робота з персоналом, спрямована на підвищення ефективності діяльності всіх категорій персоналу; збереження й розвиток інтелектуального потенціалу, тобто сукупності прав на інтелектуальну власність або на її використання (у тому числі патентів і ліцензій), систематичне підвищення знань і кваліфікації працівників.

На першій стадії процесу охорони цієї складової економічної безпеки здійснюється оцінка загроз негативних чинників і можливої шкоди від них.

3-поміж основних негативних впливів на економічну безпеку підприємства виокремлюють недостатню кваліфікацію працівників тих чи інших структурних підрозділів, їхнє небажання або нездатність приносити максимальну користь підприємству. Це може зумовлюватися низьким рівнем управління персоналом, браком коштів на належну оплату праці окремих категорій працівників чи нераціональним їх витрачанням.

Процес планування та управління персоналом, спрямований на охорону належного рівня економічної безпеки, має охоплювати організацію системи підбору, найму, навчання й мотивації потрібних працівників, включаючи матеріальні та моральні стимули, престижність професії, волю до творчості, соціальне забезпечення.

Техніко-технологічна складова безпеки підприємства. Важливим елементом налагодження нормального рівня економічної безпеки є оцінка ефективності запобіжних – зіставлення загальних витрат на них і можливих втрат підприємства.

Процес охорони техніко-технологічної складової економічної безпеки, як правило, передбачає здійснення кількох послідовних етапів.

Перший етап охоплює моніторинг ринку технологій (збирання та аналіз інформації щодо особливостей технологічних процесів на підприємствах, котрі виготовляють аналогічну продукцію; аналіз науково-технічної інформації стосовно нових розробок у даній галузі, а також технологій, здатних здійснити інтервенцію на галузевий технологічний ринок).

Другий етап – це аналіз конкретних технологічних процесів і пошук внутрішніх резервів удосконалення технологій, що застосовуються.

На третьому етапі здійснюються: аналіз товарних ринків за профілем продукції, що виготовляється підприємством, та ринків товарів-замінників; оцінка перспектив розвитку ринків продукції підприємства; прогнозування можливої специфіки необхідних технологічних процесів для випуску конкурентоспроможних товарів.

Четвертий етап присвячується переважно розробці технологічної стратегії розвитку підприємства (виробника продукції), а саме: виявлення перспективних товарів із групи (номенклатури, асортименту), що виготовляється підприємством; планування комплексу технологій для виробництва перспективних товарних позицій; фінансування технологічного розвитку підприємства на засадах оптимізації витрат за програмою технологічного розвитку для вибору альтернатив, опрацювання власних розробок або придбання патентів і необхідного устаткування на ринку; розробка загального плану технологічного розвитку підприємства (з відображенням у ньому вибору альтернативного варіанта технологічного розвитку, строків та обсягів фінансування, відповідальних виконавців); складання плану власних корпоративних науково-дослідних робіт відповідно до плану технологічного розвитку підприємства.

На п'ятому етапі оперативно реалізуються плани технологічного розвитку підприємства у процесі його виробничо-господарської діяльності.

Шостий етап, завершальний – аналізу результатів практичної реалізації заходів щодо охорони техніко-технологічної складової економічної безпеки на підставі спеціальної карти розрахунків ефективності таких заходів.

Політико-правова складова безпеки підприємства – це захист від надмірного податкового тиску, нестабільного законодавства, неефективної роботи юридичного відділу підприємства.

Правова складова полягає у всебічному правовому забезпеченні діяльності підприємства, дотриманні чинного законодавства.

Правову небезпеку становлять: недостатня правова захищеність інтересів підприємства у договірній та іншій діловій документації; низька кваліфікація працівників юридичної служби та помилки у підборі персоналу цієї служби; порушення прав підприємства і його працівників; навмисне чи ненавмисне розголошення комерційно важливих відомостей; порушення норм патентного права.

Загальний процес охорони політико-правової складової безпеки здійснюється за типовою схемою, яка охоплює такі елементи (дії): аналіз загроз негативних впливів; оцінка поточного рівня правового забезпечення; планування комплексу заходів, спрямованих на підвищення цього рівня; планування роботи юридичних підрозділів підприємства; оперативна реалізація запропонованого комплексу заходів щодо організації належного рівня безпеки.

Передусім детально аналізують загрози внутрішніх і зовнішніх негативних впливів на політико-правову складову безпеки та причини їхнього виникнення, а саме: внутрішні негативні чинники (неефективне фінансове планування та управління активами; малопродуктивна ринкова стратегія; помилкова цінова й кадрова політика); зовнішні негативні чинники (спекулятивні операції на ринку цінних паперів; цінова та інші форми конкуренції; лобювання конкурентами нераціональних продуманих рішень органів влади); форс-мажорні обставини (стихийне лихо, страйки, збройні конфлікти) або наближені до таких (несприятливі законодавчі акти, ембарго, блокада, зміна курсу валют тощо).

Основними причинами виникнення внутрішніх негативних впливів можуть бути: низька кваліфікація працівників юридичної служби підприємства та помилки у підборі персоналу цієї служби; недостатнє фінансування юридичного забезпечення діяльності; небажання чи нездатність підприємства активно впливати на зовнішнє політико-правове середовище його діяльності.

Останнє, зазвичай, виявляється у слабкому правовому опрацюванні договірних відносин даного суб'єкта господарювання з іншими, невмінні захищати інтереси підприємства у конфліктних ситуаціях, неефективному плануванні юридичного забезпечення бізнесової діяльності.

Причини виникнення зовнішніх негативних впливів здебільшого мають подвійний характер: аполітичний; законодавчо-правовий.

До першої групи причин можна віднести: зіткнення інтересів суспільних груп (верств) населення з економічних, національних, релігійних та інших мотивів; воєнні конфлікти (дії); економічна й політична блокада, ембарго; фінансові та політичні кризи світового (міжнародного) характеру.

У другій групі причин зазвичай виокремлюють: здійснення власних політичних та інших цілей партіями (суспільними рухами), що перебувають при владі; зміна положень чинного законодавства з питань власності, господарського і трудового права, оподаткування тощо.

Оцінка реального стану політико-правової безпеки підприємства (організації) провадиться у кількох напрямках: рівень організації та якості робіт щодо охорони цієї складової загального рівня економічної безпеки; бюджетно-ресурсне забезпечення робіт; ефективність діяльності відповідних підрозділів суб'єктів господарювання.

Інформаційна складова безпеки підприємницької діяльності полягає у здійсненні ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємства. Відповідні служби виконують при цьому певні функції, які у сукупності складають процес створення та захисту інформаційної складової безпеки.

До таких функцій належать: збирання усіх видів інформації, що має стосунок до діяльності суб'єкта господарювання (щодо всіх видів ринків, політичних подій і тенденцій макроекономічного розвитку світової та національної економік, корисної науково-технічної інформації); аналіз одержуваної інформації з обов'язковим дотриманням загальноприйнятих принципів (систематизації, безперервності надходження, усебічного характеру аналітичних процесів) і методів (локальних зі специфічних проблем, загальнокорпоративних) організації робіт; прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів на підприємстві (в організації), у країні та у світі стосовно конкретної сфери бізнесу (діяльності), а також показників, яких необхідно досягти суб'єкту господарювання (наприклад, фінансові прогнози, прогнози об'єктів виробництва й технологічного розвитку); оцінка рівня економічної безпеки за всіма складовими та у цілому, розробка рекомендацій для підвищення цього рівня на конкретному підприємстві; інші види діяльності з розробки інформаційної складової економічної безпеки (зв'язки із громадськістю, формування ділової репутації та привабливого іміджу фірми, захист таємної та конфіденційної інформації).

На підприємство постійно надходять потоки інформації, яку поділяють на: відкриту офіційну; вірогідну нетаємну, одержану через неформальні контакти працівників з носіями такої інформації; вірогідну таємну, отриману через неформальні контакти працівників з носіями такої інформації.

Дослідження показують, що 90-95% усієї необхідної інформації можна отримати легально, вивчаючи виступи учасників різноманітних наукових і виробничих форумів, відкриті публікації, експонати різних виставок, ярмарків, презентацій, дані товарних і фондових бірж, оголошення про наявні вакансії, конкурси на заміщення посади тощо. Тому на підприємстві слід запровадити правові норми захисту таємниць, а також систему контролю за збереженням комерційної таємниці. Оперативна реалізація заходів з розроблення та охорони інформаційної складової економічної безпеки здійснюється послідовним виконанням певного комплексу таких робіт: збирання різних видів необхідної інформації; оброблення та систематизація добутої інформації; аналіз цієї інформації; захист інформаційного середовища підприємства, що традиційно охоплює: заходи захисту від промислового шпигунства з боку конкурентів чи інших юридичних та фізичних осіб; технічний захист приміщень, транспорту, кореспонденції, переговорів, різної документації від несанкціонованого доступу зацікавлених юридичних і фізичних осіб до закритої інформації; збирання інформації про потенційних ініціаторів промислового шпигунства та проведення необхідних запобіжних заходів з метою припинення відповідних спроб; зовнішня інформаційна діяльність.

Проблему охорони екологічної безпеки суспільства від суб'єктів господарювання, що здійснюють виробничо-комерційну діяльність, можна вирішити тільки через розробку і ретельне дотримання національних (міжнародних) норм мінімально допустимого вмісту шкідливих речовин, які потрапляють у навколишнє середовище, а також екологічних параметрів продукції, що виготовляється. Підприємства добровільно не будуть цього робити, бо такі заходи потребують додаткових витрат на очисні споруди та на відповідні ефективні екологічно чисті технології. Єдиним чинником, що спонукає їх до належної екологізації виробництва, є застосування відчутних штрафів за порушення екологічного законодавства.

При цьому індикаторами екологічної складової економічної безпеки є, з одного боку, нормативи граничних допустимих концентрацій шкідливих речовин, установлені національним законодавством, а з іншого, – аналіз ефективності заходів для забезпечення такої екологічної складової.

На підставі загальних стратегічних рекомендацій, опрацьованих за результатами аналізу карти розрахунку ефективності здійснюваних заходів, планується комплекс заходів для розробки екологічної складової економічної безпеки на перспективу. План забезпечення екологічної складової є частиною загального плану (програми) досягнення належного рівня економічної безпеки у цілому. Він має вигляд логічного сценарію здійснення необхідного комплексу заходів у календарній послідовності з додаванням розрахунку ефективності практичної реалізації цих заходів.

Алгоритм процесу охорони екологічної складової економічної безпеки полягає у проведенні таких послідовних дій: розрахунок карти ефективності здійснюваних заходів для охорони екологічної складової економічної безпеки на підставі звітних даних про фінансово-господарську діяльність підприємства; аналіз виконаних розрахунків і розробка рекомендацій для підвищення ефективності здійснюваних заходів; розробка альтернативних сценаріїв реалізації запланованих заходів; вибір пріоритетного сценарію на підставі порівняння розрахунків ефективності запланованих заходів; передання обраного планового сценарію у складі загального плану охорони економічної безпеки у підрозділи, які здійснюють функціональне планування фінансово-господарської діяльності підприємства; практичне здійснення запланованих заходів у процесі діяльності підприємства.

Силова складова безпеки підприємства полягає у захисті кожного працівника від загроз життю, здоров'ю та матеріальному добробуту, а також захист майна підприємства від кримінальних посягань. До основних негативних впливів на цю складову належать фізичні й морально-психологічні впливи на конкретних осіб з метою заподіяти шкоду їх здоров'ю, майну, репутації, що становить загрозу нормальній діяльності підприємства.

На практиці за силову безпеку відповідає служба охорони підприємства, яка здійснює фізичний захист його керівників, організовує пропускний режим, охороняє будівлі, приміщення, лінії зв'язку та обладнання від не-

санкціонованого доступу, забезпечує режим секретності документації.

Явища (дії), що негативно впливають на рівень силової складової безпеки підприємства зумовлюються кількома причинами. Основними з них є: нездатність підприємств-конкурентів досягти переваг коректними методами ринкового характеру, тобто шляхом підвищення якості власної продукції, зниження поточних витрат на виробництво (діяльність), удосконалення маркетингових досліджень ринку тощо; кримінальні мотиви одержання юридичними (фізичними) особами доходів через шантаж, шахрайство, крадіжки тощо; некомерційні мотиви посягань на життя та здоров'я керівників і працівників підприємства, а також на його майно.

Такі мотиви можуть зумовити намагання негативного впливу (фізичного та/або морального характеру) на працівників фірми. Спроби фізичного усунення керівників, вищих менеджерів і провідних фахівців спричиняються переважно зіткненням комерційних інтересів підприємств конкурентів, конфліктами їхнього керівництва з кримінальними суб'єктами, а також політичними мотивами. Спроби морального тиску на працівників здійснюються, як правило, з метою змусити їх учинити дії, що завдаватимуть шкоди економічній безпеці та ефективному функціонуванню фірми. У кінцевому підсумку сукупність негативних дій щодо силової складової безпеки можна стисло сформулювати так: фізичні та моральні впливи особистого спрямування (проти конкретної особи); негативні дії, спрямовані на завдання шкоди майну, зменшення активів підприємства, втрату ним фінансової незалежності; негативний вплив на інформаційне середовище підприємства (у тому числі промислове шпигунство) [4, с. 280].

Висновки. В умовах ринкової конкуренції інформація стає цінним капіталом. Розвиток підприємництва в Україні зумовив значне збільшення обсягів комерційної таємниці суб'єктів господарювання, охорона якої стає одним із пріоритетів їхньої діяльності.

Перехід України до ринкової економіки, розвиток підприємництва і конкуренції викликають необхідність правового захисту інформації, розголошення якої може завдати шкоди суб'єктам господарювання. Якщо у розвинутих країнах комерційна таємниця охороняється законодавством як цінний товар, то в Україні й до тепер не доопрацьований правовий механізм її захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 14.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР), 1984, додаток до № 51, Ст. 1122.
3. Бондарчук Ю.В. Безпека бізнесу: організаційно-правові основи / Ю.В. Бондарчук, А.І. Марущак // Науково-практичний посібник. – К.: Скіф, 2008. – 369 с.
4. Економічна безпека підприємств, організацій, установ (навчальний посібник) / [В.Л. Ортинський, І.С. Керницький, З.Б. Живко та ін.]. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.